

W POSZUKIWANIU UTRACONYCH PRZESTRZENI PUBLICZNYCH MAŁYCH MIAST. MOŻLIWOŚCI URBANISTYCZNEJ TRANSFORMACJI OBSZARU CENTRUM NOWOGARDU

IN SEARCH OF LOST PUBLIC SPACES IN SMALL TOWNS. POSSIBILITIES OF URBAN TRANSFORMATION OF TOWN CENTRE IN NOWOGARD

Adam Zwoliński
dr inż. arch.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny
Wydział Budownictwa i Architektury
Zakład Urbanistyki, Planowanie Regionalnego i Zarządzania

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę przedstawienia możliwości transformacji urbanistycznej obszaru centrum małego, silnie doświadczonego zniszczeniami wojennymi, zachodniopomorskiego miasta Nowogard. Miasta, które w skutek działań wojennych w czasie II wojny światowej utraciło uwarunkowaną ponad 700-letnią historią strukturę urbanistyczną, i którego przedwojenna świetność tętniącego życiem obszaru centrum skupionego wokół Placu Wolności została zatarta powojennymi bezwzględными decyzjami planistycznymi. Przykładem i pretekstem rozważań nad transformacją obszaru i wykorzystaniem potencjału urbanistycznego starego Nowogardu jest koncepcja urbanistyczno-architektoniczna opracowana w roku 2010 przez autora artykułu, w trzyosobowym zespole projektowym. Rozważania dotyczą zagadnień głównie użytkowania przestrzeni publicznych oraz deformacji historycznego układu urbanistycznego.

Słowa kluczowe: rewitalizacja centrum miast, przestrzenie publiczne, transformacja urbanistyczna.

ABSTRACT

The article presents some possibilities for urban transformation of city centre of small, strongly experienced by war damages, West-Pomeranian town of Nowogard. The city, which lost by the II World War, over 700 years old urban structure. The city, that pre-war magnificence of the area around main square was effaced by relentless post-war planning decisions. The pretext of considerations on urban transformation using old potential of Nowogard is urban concept completed in year 2010 by the author, in 3-persons project team. The considerations mainly refer to problems of public spaces and deformation of old historical urban structure.

Key words: inner-city revitalization, public spaces, urban transformation.

UTRACONE MIEJSCA

Unikalny charakter przestrzeni miast, nawarstwianie doświadczeń kulturowych, śladów minionych i obecnych użytkowników to tylko kilka atrybutów pozwalających nazywać przestrzenie miejscami. Jak twierdzi Kelvin Lynch, „nic nie jest doświadczone jedynie w swojej istocie, lecz w odniesieniu do swego otoczenia..., a każdy mieszkaniec miasta ma osobiste, długotrwałe wspomnienia z pewnymi częściami miasta...”¹. Takimi przestrzeniami nacechowanymi długotrwałymi doświadczeniami mieszkańców są niewątpliwie centra miast. W małych, lokalnych miastach często są to przestrzenie głównego placu zlokalizowanego w zasadzie w geometrycznym środku historycznie uwarunkowanego układu urbanistycznego. Miasta są „żywym” organizmem dopasowującym się do zmieniających warunków.

Proces zapominania miejsc może następować z różnych powodów, może następować miarowo z upływem czasu lub gwałtownie wskutek pojedynczych wydarzeń. Proces ten jest również bezsprzecznie związany z układem przestrzennym i jego czytelnością, bo to właśnie czytelność urbanistyczna jest łatwością z jaką człowiek doświadcza i rozumie kształt miejsca.² Odwrócenie tego procesu i przywrócenie lub ponowne nadanie charakteru miejsca pewnej przestrzeni miasta jest niezwykle trudnym wyzwaniem. Poszukiwania nowej tożsamości mogą trwać wiele lat, a niekiedy na skutek następujących procesów historycznych i przestrzennych, jest procesem prawie niemożliwym.

Ryc. 1. Utracone miejsce – przedwojenny klimat przestrzeni centralnego placu w Nowogardzie. Źródło: www.nowogard.max-net.pl

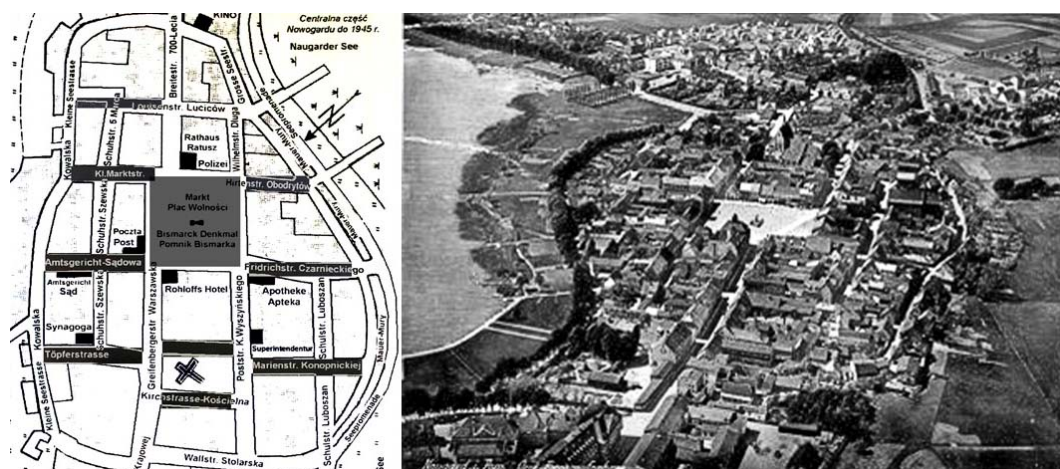
Nowogard, małe miasto, wyjątkowo doświadczone działaniami wojennymi w okresie II wojny światowej utracił swoje „miejsce” w sposób gwałtowny, tracąc w zasadzie całe swoje wnętrze miejskie³. Historyczny układ warownego miasta położonego na cyplu między jeziorem Nowogardzkim a dzisiejszymi Szuwarami Nowogardzkimi w zasadzie przestał istnieć. Wraz z nim bezpowrotnie utracone zostały klimat i czytelna przestrzeń urbanistyczna historycznego miasteczka. Dodatkowo, w okresie powojennym przestrzeń głównego placu Nowogardu⁴, doświadczyła wieloletniego procesu bezpardonowych decyzji planistycznych i urbanistycznych stopniowo zmieniających historycznie oparte na prostokątnej siatce ulic z centralnym placem centrum, w beładną przestrzeń niskiej jakości blokowisk.

¹ w: Kevin Lynch, „Image of the city”, The MIT Press, 1960, s.1-2, tłum. autora

² Tamże, s. 2-5

³ Głównych zniszczeń dokonano na skutek ofensywy Gwardyjskiej Armii Pancerniej 1. Frontu Białoruskiego gen. Żukowa.

⁴ Nazwa powojenna Plac Wolności

Ryc. 2. Historyczny plan Nowogardu i zdjęcie lotnicze przedstawiające historyczny układ miasta z centralnym placem i siatką prostokątnych ulic. Źródło: www.nowogard.max-net.pl

Ryc. 3. Przedwojenna pocztówka z Nowogardu – główny plac miejski. Źródło: www.nowogard.max-net.pl

Powojenne losy układu urbanistycznego Nowogardu to brutalna ingerencja liniowej zabudowy wielokątownej w obszar historycznego centrum. Na skutek działań urbanistycznych planistów i władz centralnych przestrzeń małego miasta została zdegradowana w stopniu na tyle silnym, że nawet przestrzeń głównego placu historycznego utraciła swoją geometrię przez przeprowadzoną arterią komunikacyjną tworzącą nową, nieuzasadnioną oś – granicę tnącą układ miejski na dwie części. Jedynymi pozostałościami dawnego układu są nieliczne budynki historyczne⁵ i kościół⁶ w swojej pierwotnej lokalizacji. Absurd działań z tamtego okresu dochodził do stopnia, kiedy nawet oryginalna brukowana posadzka placu miejskiego została decyzjami władz państwowych przeistoczona w „bezduszne płyto-

⁵ Budynek dawnego Sądu

⁶ Kościół Wniebowzięcia NMP

wisko” dla organizowania pochodów państwowych. Utrata skali urbanistycznej i klimatu była tak dotkliwa dla Nowogardu, że nawet wprowadzenie budynków o funkcji publicznej⁷ nie pomogło odzyskać miastu swego charakteru – swych utraconych miejsc.

Ryc. 4. Zdeformowany układ urbanistyczny obecnego Nowogardu z punktową i liniową wielkopłytkową zabudową mieszkaniową. Prostokątem zaznaczono obszar dawnego placu miejskiego – obecnie Placu Wolności. Źródło: Podkład sytuacyjno-wysokościowy z zasobów UM w Nowogardzie.

RYS HISTORYCZNY I STAN OBECNY

Gmina Nowogard położona jest w północno-zachodniej części województwa zachodniopomorskiego. Miasto Nowogard znajduje się 60 km na północny-wschód od Szczecina i 55 km na południe od wybrzeża Bałtyku, przy drodze krajowej nr 6 Szczecin-Gdańsk.

Początek miastu Nowogard dał gród leżący na półwyspie jeziora, umocniony wałem drewniano-ziemnym. W 1268 r. po raz pierwszy wymieniono Nowogard w dokumencie („Nogart Castrum et villa sive oppidum episcopi Caminensis”) jako własność biskupa kamieńskiego. Nowogard otrzymał przywilej przenoszący je na prawo lubeckie, choć jego mieszkańcy cieszyli się mniejszymi uprawnieniami niż mieszczaństwo w innych miastach pomorskich. W pierwszej połowie XIV wieku rozpoczęło w Nowogardzie budowę murów obronnych wokół miasta, które po otoczeniu go murami przybrało kształt spłaszczonego koła. W środku znajdował się duży prostokątny rynek, w centrum którego wznosił się ceglany, gotycki ratusz. Obok, po stronie zachodniej, usytuowano (budowany w latach

⁷ Wokół przestrzeni Placu Wolności zrealizowano m.in. modernistyczny Hotel „Cisy”, Nowogardzki Dom Kultury, budynek administracyjno-usługowy – wszystkie w skali i charakterze kompletnie dysharmonijnym z dawnym charakterem i skalą miasteczka.

1330-34) istniejący do dziś, kościół Mariacki.⁸ Przyspieszony rozwój miasta przyniosła II połowa XIX w. W maju 1883r. ze stacji w Nowogardzie odjechał pierwszy pociąg pasażerski. W następnych latach wybudowano wiele obiektów użyteczności publicznej, powstały nowe zakłady przemysłowe. Tuż przed wybuchem II wojny światowej Nowogard liczył 8.148 mieszkańców.

Zniszczone w trakcie działań wojennych miasto, w okresie powojennym zostało odbudowane i rozbudowane. Zabudowano m.in. zniszczone całkowicie zabytkowe centrum miasta, wybudowano nowe osiedla mieszkaniowe. Powstały też obiekty użyteczności publicznej: hotel, dom kultury, biblioteka, szkoły.⁹

W aspekcie urbanistycznym obecny układ miasta Nowogard zatracił historyczną zasadę miasta o prostokątnej siatce ulic z centralnym placem - rynkiem miejskim. Proces odbudowy, wprowadzenie liniowej i punktowej zabudowy wielkopłytkowej do centrum miasta zdeformowały historyczną strukturę miasta. Główny plac miejski został przecięty arterią komunikacyjną, która poprzez swoją rangę i natężenie ruchu podzieliła miasto na dwie połowy oraz zmieniła jego strukturę na liniową, zamiast historycznie uwarunkowanej struktury zbudowanej wokół centralnego placu / rynku miejskiego.

Ryc. 5. Nowogard – widok pierzei głównego placu z budynkiem Urzędu Miasta – dawniej (po lewej), i obecnie (po prawej). Źródło: www.nowogard.max-net.pl oraz fot. autora

Obiekty zrealizowane wokół centralnego Placu Wolności posiadają zupełnie odmienną skalę w stosunku do historycznej zabudowy. Historyczne podziały własnościowe oraz trakty kamienic otaczających rynek zamienione zostały na modernistyczne przeskalowane mieszkaniowe obiekty wielkopłytkowe, dominujący w stosunku do historycznej bryły obiektu ratusza modernistyczny hotel oraz obiekty domu kultury i biurowca. Standard tych obiektów wymaga na dzień dzisiejszy pilnej interwencji architektonicznej w ramach rewitalizacji obszaru centrum miasta. Zachowane zostały w mniejszym lub większym stopniu kierunki ulic równoległe do głównej ul. 700-lecia, natomiast kierunki prostopadłe i biegun miasta oparte na osi Jezioro Nowogardzkie - Szuwary Nowogardzkie (wsch. - zach.), zostały całkowicie zatarte.¹⁰

Obecnie struktura miasta nie wykorzystuje w pełni jego walorów widokowych, krajobrazowych związanych z jeziorem, szuwarami. Zauważalny jest niezrównoważony sposób użytkowania przestrzeni miasta - skupionego na wyrwanych ze struktury małych obszarach (plaża miejska, Plac Wolności, przestrzenie handlowe wokół sklepów itp.). Część obszaru centrum miasta - w szczególności jego wschodnia część - wydaje się „zapomniana” i nieatrakcyjna dla mieszkańców. Oprócz zachowanego ciągu pieszego wzdłuż historycznego muru miejskiego w zachodniej części miasta, zauważalny jest brak

⁸ Materiały internetowe Gminy Nowogard: <http://www.nowogard.pl>

⁹ www.wikipedia.org

¹⁰ Opis koncepcji zagospodarowania Centrum Nowogardu i obszaru Placu Wolności – oprac. zespołu autorskiego: arch. krajobrazu E. Zwolińska, arch. M. Jackowiak oraz autor

ujednoliconego, całościowego systemu ciągów pieszych eksponujących i aktywizujących równomiernie wszystkie strefy centrum miasta. Również przestrzeń głównego placu miejskiego - Placu Wolności - nie jest czytelnie ukształtowana w obecnej strukturze urbanistycznej Nowogardu. Dotychczas wykonane zostały koncepcje terenów nad jeziorem Nowogardzkim oraz w rejonie ulic Kowalskiej z przeznaczeniem tych obszarów głównie na cele rekreacyjne. Strefy rekreacji przydomowej w wielkopłytkowej zabudowie m.in. os. Lubuszan oraz po wschodniej stronie miasta pozostają niezagospodarowane, a ich zły stan techniczny dodatkowo potęguje wrażenie dyskomfortu społecznego i nieładu przestrzennego.

Ryc. 6. Przedwojenne zdjęcie lotnicze przedstawiające centrum Nowogardu (hist. Naugard) z tętniącym życiem placem miejskim i kościołem Wniebowzięcia NMP w tle. Źródło: www.nowogard.max-net.pl

„Istotnym wyzwaniem staje się transformacja układu komunikacyjnego oraz problem parkowania w strefie centrum miasta. Obecnie w fazie budowy jest obwodnica zachodnia Nowogardu dająca nadzieje na wyłączenie ciężkiego transportu z centrum miasta i przekształcenie jego struktury komunikacyjnej na bardziej atrakcyjną i sprawnie obsługującą wewnętrzny ruch samochodowy w mieście.”¹¹

Dzisiejsze miasto Nowogard, pomimo wielu wymienionych problemów przestrzennych, posiada wyjątkowy potencjał związany z naturalną lokalizacją miasta (sąsiedztwo jeziora), strefa rekreacji i przyrody oraz niestety nielicznych już zachowanych obiektów historycznych. Odpowiednia strategia przekształceń wykorzystująca naturalny potencjał miasta i zwracająca miasto jego mieszkańcom może podnieść rangę miasta Nowogard jako

¹¹ Na etapie powstawania koncepcji zagospodarowania, obwodnica była w fazie budowy. Obecnie została przekazana do użytkowania i przewidywane w rozwiązaniach koncepcyjnych zmiany funkcjonowania komunikacji i przestrzeni miejskiej mają szansę zostać wprowadzone w życie w ułatwiony sposób, w: Opis koncepcji zagospodarowania Centrum Nowogardu i obszaru Placu Wolności – oprac. zespołu autorskiego: arch. krajobrazu E. Zwolińska, arch. M. Jackowiak oraz autor

lokalnego ośrodka kultury, rekreacji z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań proekologicznych.

PRZESŁANKI I IDEA PROJEKTU

Obecny stopień degradacji przestrzeni miasta uniemożliwia w zasadzie myślenie o powrocie do skali zabudowy, która tworzyła historyczny Nowogard. Uwarunkowania procesów inwestycyjnych, głęboko zakorzenione błędy w zmianach struktury własnościowej oraz ogrom nakładów finansowych koniecznych do ratowania przestrzeni miejskiej tworzą dość beznadziejny obraz szans transformacji miasta. Paradoksalnie wydaje się, że jedynie jakiś kolejny dramat „całkowitej dewastacji” kompletnie „zniszczonego” planistycznie miasteczka byłby szansą na przywrócenie skali i charakteru miasta. Wobec braku czynników miastotwórczych, siły wytwórczej i utraconego potencjału rolnictwa¹², obraz szans wydaje się beznadziejny.

Wobec powyżej przedstawionego stanu miasta, główną przesłanką powstania koncepcji transformacji była wola władz miasta stworzenie wieloletniej strategii przekształceń istniejącej struktury miasta i wykorzystania istniejącego, choć słabego, potencjału w celu ponownego powolnego zapraszania mieszkańców do użytkowania centrum Nowogardu – w szczególności w rejonie placu Wolności.

Pojęcie rewitalizacji postrzeganej jako szansa dla małych miast w połączeniu ze zjawiskiem tzw. „ekonomizacji kultury”¹³ daje szansę myślenia pozytywnego o przestrzeni Nowogardu. Związana z tym pojęciem, rosnąca we współczesnych czasach produkcja dóbr kultury, może dać nowy impuls małemu miastu, który dzięki swojej atrakcyjnej lokalizacji i aspiracjom związanym z organizacją imprez kulturalnych – m.in. Nowogardzkie Lato Filmowe od kilku lat jest imprezą o rosnącym potencjale i znaczeniu w regionie. Podjęte działania władz Nowogardu w kierunku promowania nowych inicjatyw w zakresie kultury i rekreacji dały możliwość opracowania propozycji przestrzennej niosącej tę ideę oraz spinającej przestrzeń miasta nowym biegunem urbanistyczno – krajobrazowym.

Ideą koncepcji przekształceń centrum Nowogardu z zagospodarowaniem Placu Wolności było przywrócenie w możliwym stopniu uwarunkowanej historycznie struktury urbanistycznej miasta oraz wprowadzenie charakterystycznego tzw. „zielonego bieguna” porządkującego przestrzeń miasta. Przyjęte przesłanki to: wzmocnienie rekreacyjnego i kulturalnego potencjału miasta, wykorzystanie naturalnych uwarunkowań lokalizacji miasta, uczytelnienie stref funkcjonalnych miasta, przywrócenie centrum miasta jego mieszkańcom jako przestrzeni spotkań, kultury, ważnych wydarzeń miejskich ze szczególnym uwzględnieniem walorów przyrodniczych i ekologicznych miasta. Warto tutaj wspomnieć, że uwarunkowania przyrodnicze i krajobrazowe Nowogardu są chyba największym atutem miasta, pomimo problemów natury przestrzennej i gospodarczej. Realizacja obwodnicy miasta i odciążenie centrum z ruchu tranzytowego na trasie Szczecin – Koszalin – Gdańsk wzmacnia te właśnie walory. Miasto usilnie poszukuje wzmocnienia potencjału i atrakcyjnej oferty zaproszenia nowych użytkowników, aby zechcieli tam pozostać – nie tylko spojrzeć na smutną, szarą przestrzeń przez okno szybko pokonującego centrum miasta samochodu.

¹² Obszary wokół Nowogardu były znane z wysokiej klasy produkcji rolniczej w latach powojennych, przed rewolucją i zmianą orientacji ekonomicznej na świecie w ostatnich latach.

¹³ K. Krzysztofek, *Tendencje zmian w przestrzeni późnowoczesnego miasta*, w: *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, Warszawa 2005, s. 35-47

Ryc. 7. Widok z lotu ptaka koncepcji wzmocnienia kompozycyjnego bieguna na osi Wschód – Zachód, zawierającego obszar Placu Wolności. Źródło: oprac. autora

Dodatkowo, myślą przewodnią było poszerzenie oferty kulturalnej miasta (głównie związanej z dziedzinami filmu, teatru itd.) o stworzenie tzw. „miejsca sztuki” na przedłużeniu Placu Wolności w kierunku jeziora Nowogardzkiego. Szczególną uwagę zwrócono na kulturalne rekreacyjne walory miasta w kontekście atrakcyjności oferty Nowogardu i konkurencyjności wobec innych gmin tej części województwa. Podstawą idei i przyjętych założeń było stworzenie poprzez prezentowaną koncepcję urbanistyczno - strukturalnych ram docelowych przekształceń przestrzeni miejskiej w kontekście idei zrównoważonego rozwoju.

Ryc. 8. Proponowany klimat przestrzeni kultury i sztuki w bezpośrednim sąsiedztwie reprezentacyjnego Placu Wolności. Źródło: oprac. autora

Ryc. 9. Zachodnie zakończenie „zielonego” bieguna miasta – obszary rekreacyjno – kulturalne nad jez. Nowogardzkim z charakterystycznym nowym „landmarkiem” – amfiteatrem na wodzie. Źródło: oprac. Autora

Ryc. 10. Wschodnie zakończenie „zielonego” bieguna miasta – ekologiczny system pomostów z tarasami widokowymi w sąsiedztwie Szuwarów Nowogardzkich, z widokiem na dawny Zamek. Źródło: oprac. Autora

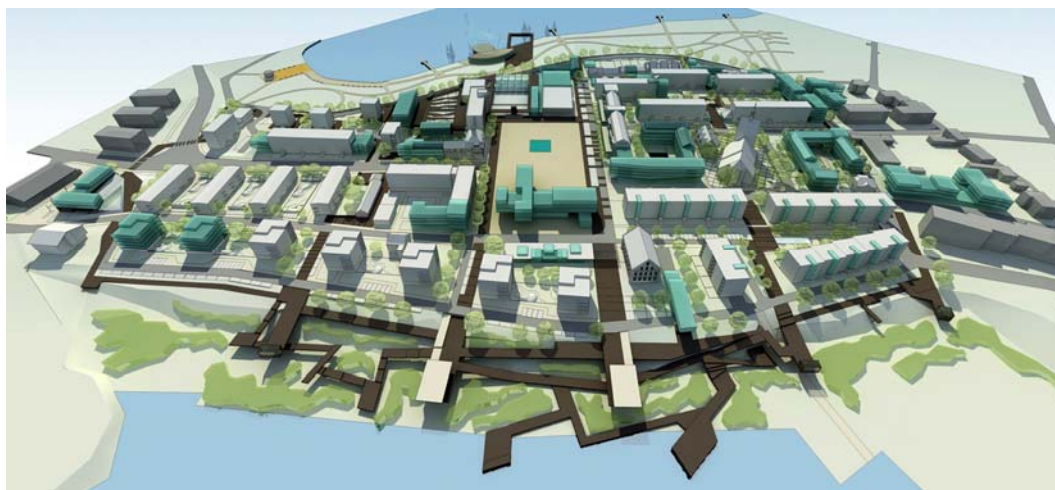
ZAŁOŻENIA URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNE

W koncepcji przyjęto następujące założenia w kontekście układu urbanistycznego miasta. Po pierwsze założono ucytelnienie układu urbanistycznego w oparciu o uwarunkowania historyczne i pierwotną strukturę zabudowy miasta. Uzupełniono zaburzony historyczny układ przestrzenny miasta poprzez wprowadzenie czytelnych ciągów pieszych i pieszonojezdnych w układzie prostopadłym do zachowanych (do pewnego stopnia) na osi północ-południe kierunków i przebiegów ulic. Wzmocniono również zatarte proporcje historycznych kwartałów zabudowy w obrębie murów miejskich.

Ryc. 11. Wizualizacja z lotu ptaka z wyróżnieniem proponowanych przekształceń urbanistycznych porządkujących układ przestrzenny centrum. Źródło: oprac. autora

Po drugie zaprojektowano czytelny system ciągu pieszego o funkcjach rekreacyjnej, edukacyjnej, kulturalnej i przyrodniczej wokół przestrzeni centrum miasta. Charakterystyczny ciąg przeprowadzono po linii historycznych murów miejskich. Szczególnym celem wprowadzenia ciągu było zaktywizowanie przywrócenie funkcji miejskich terenom położonym po wschodniej stronie miasta na styku z Szuwarami Nowogardzkimi. Na przestrzeni wspomnianego „zielonego” ciągu zaprojektowano szereg nowych funkcji dla równomiernego zaktywizowania obszaru wokół centrum. Wprowadzono m.in. ekologiczny system pomostów z tarasami widokowymi, stanowiska edukacyjne związane z pomostami sięgającymi w głąb Szuwarów Nowogardzkich, rekreacyjne altany wypoczynkowe, kawiarnie z ogródkami letnimi, drobne usługi, obiekty kulturalne i inne.

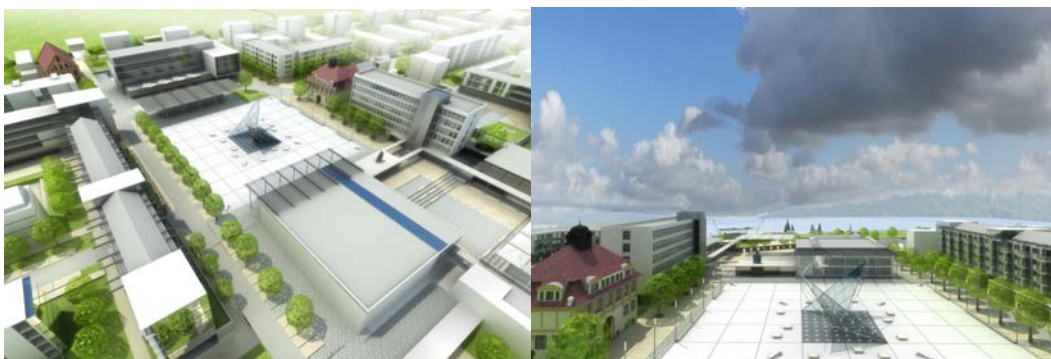
Ryc. 12. Linia przebiegu dawnych murów miejskich po stronie wschodniej podkreślona systemem pomostów rekreacyjnych z punktami widokowymi na Szuwary Nowogardzkie i tzw. „Smoczek”

Wprowadzone prostopadłe kierunki piesze przecinające przestrzeń zabudowy mieszkaniowej związane z rekreacją wewnątrz mieszkalnych uczyelniając ich strefowanie i dodając nowe funkcje do przestrzeni pół-prywatnych. Uporządkowany system ciągów pieszych uzasadnia również uzupełnienie zabudowy miejskiej w różnych jej fragmentach o nowe budynki z funkcjami uatrakcyjniającymi „zielony” trakt wokół miasta.

Ryc. 13. Przestrzeń centrum w rejonie Placu Wolności – widok z lotu ptaka. Wizualizacja. Źródło: oprac. autora

Kolejnym elementem porządkującym strukturę urbanistyczną miasta było uczyelnienie historycznie uwarunkowanej zabudowy kwartałowej miasta, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzeni głównego Placu Wolności i jego bezpośredniego otoczenia. W miejscach, gdzie było to możliwe wprowadzono budynki uzupełniające i uczyelniające kwartałową zasadę zabudowy opartą na prostokątnej siatce ulic wokół centralnego placu. Szczególnie ważnymi stały się kwartały sąsiadujące z przestrzenią zajmowaną przez kościół. Uporządkowanie tych kwartałów pozwoliło stworzyć czytelną przestrzeń wokół kościoła eksponującą historyczne walory obiektu i jego otoczenia. Istniejącą zabudowę wielkopłytkową również uzupełniono w subtelny sposób tak, aby uczylnić jej strefowanie i poprawić strukturę urbanistyczną tych założeń. Uczyelnienie przestrzeni Placu Wolności związane jest przede wszystkim z zaproponowanymi zmianami w zakresie komunikacji wewnętrznej miasta. Dodatkowo uczylniono przestrzeń placu o wprowadzenie nowej zabudowy tworzącej „ściany” obudowy urbanistycznej placu, rozbudowę istniejącego obiektu Domu Kultury, rewitalizację zabudowy wielkopłytkowej przy placu oraz lepszą ekspozycję budynku Urzędu Miejskiego. Uporządkowano również kwartał zabudowy na zapleczu budynków dawnego Hotelu Cisy i Urzędu Miejskiego poprzez wprowadzenie nowej zabudowy, rekreacyjnego wnętrza z funkcjami towarzyszącymi oraz wielopoziomowego parkingu podziemnego obsługującego strefę centrum miasta. Warty wspomnienia jest również uporządkowanie strefy wokół zabytkowego obiektu sądu tak, aby wyeksponować walory budynku i nadać mu nową wartość przestrzenną w bezpośrednim sąsiedztwie ciągu pieszego.

Ryc. 14. Widoki na proponowaną przestrzeń reprezentacyjnego Placu Wolności. Źródło: oprac. autora

Jednym z największych wyzwań prezentowanej koncepcji było rozwiązanie problemów komunikacyjnych miasta, a konkretnie problemu głównej arterii komunikacyjnej przecinającej miasto, tzn. ul. 700-lecia. Zachodnie obejście komunikacyjne Nowogardu na pewno odciąży miasto z tranzytowego ruchu w kierunku wybrzeża. Stwarza to szansę dla Nowogardu na stworzenie wygodnego wewnętrznego układu komunikacyjnego dobrze obsługującego strefę centrum - pozbawionego jednak tak uciążliwego natężenia ruchu, jakie ma miejsce obecnie. W najbardziej postępowym wariantcie przekształceń przestrzeni miasta założono wpuszczenie głównej komunikacji na odcinku placu, pod jego powierzchnię. Umożliwiło to czytelne określenie granic placu (nawiązujące do jego historycznych granic) oraz zwrócenie przestrzeni ścisłego centrum mieszkańcom miasta jako miejsca wypoczynku, spotkań, pieszej przestrzeni - tzw. „salonu miasta”. Istniejący i proponowany szereg funkcji otaczających przestrzeń Placu Wolności stwarza miejsce atrakcyjne dla mieszkańców miasta, miejsce goszczące najważniejsze wydarzenia miasta, wreszcie miejsce eksponujące rangę i estetykę obiektu Urzędu Miasta. Wprowadzono zatem komunikację pieszojezdną po obwodzie placu z dodatkowymi miejscami postojowymi.

Ryc. 15. Wizualizacja Placu Wolności z nowym elementem architektonicznym fontanny multimedialnej w miejscu dawnego pomnika Bismarcka. Źródło: oprac. autora

W koncepcji zaprojektowano podziemny wielopoziomowy parking w kwartale bezpośrednio przyległym do placu. Parking połączony bezpośrednio z budynkami biblioteki, dawnego hotelu i Urzędu Miasta ma obsługiwać zarówno gości przyjezdnych do strefy centrum, jak i mieszkańców centrum miasta. Uczytelniono również przebieg ulicy po wschodniej krawędzi miasta uzupełniając ją o miejsca postojowe dla zlokalizowanej tam zabudowy mieszkaniowej.

Ryc. 16. Zielone ogrody i przestrzeń wystawiennicza na parkingu podziemnym zlokalizowanym pod rewitalizowanym kwartałem w centrum miasta. Źródło: oprac. autora.

Zaprojektowano również dodatkowe miejsca postojowe w rejonie ul. Lubuszan oraz zabudowy kwartałowej przy kościele. W opracowanej koncepcji wzięto pod uwagę opracowania dotyczące strefy nad jeziorem Nowogardzkim oraz w rejonie ul. Kowalskiej. W obydwu lokalizacjach przewidziano program rekreacyjny dla miasta. Tworząc tzw. „zielony biegun” miasta uzupełniono koncepcję przekształceń terenów nad jeziorem o wprowadzenie dodatkowego pomostu i amfiteatru na wodzie zamykającego poprzeczny biegun miasta. Autorzy wskazują również potrzebę silniejszego wykorzystania walorów lokalizacyjnych budynku tzw. „okrągłaka” nad jeziorem i integracji tej przestrzeni z miastem. Rozbudowany program rekreacyjno – edukacyjny zaproponowano we wschodniej części centrum w postaci wspomnianego systemu kładek i pomostów przy Szuwarach Nowogardzkich. Dodatkowo uporządkowane wszystkie przestrzenie rekreacji we wnętrzach mieszkalnych z uwagi na ich zły stan techniczny oraz wysoce „nieaktualny” standard przestrzenny.

WARIANTY 1-2-3

Prezentowana koncepcja opracowana została w trzech wariantach zagospodarowania obszaru centrum Nowogardu¹⁴. Różnice między wariantami dotyczą głównie przestrzeni placu oraz części zabudowy kwartałowej. Podstawowym zagadnieniem różnicującym przyjęte koncepcje jest komunikacja wewnętrzna miasta, tzn. proponowany przebieg odcinka ulicy 700-lecia w rejonie Placu Wolności

W wariantcie 1. przyjęto bezkolizyjne rozwiązanie wpuszczenia odcinka ul. 700-lecia pod płytę Placu Wolności. Rozwiązanie to umożliwia odtworzenie przestrzeni placu w miejscu jego pierwotnej lokalizacji. W wariantcie tym przewidziano lokalizację nowego obiektu usługowo – mieszkalnego we wschodniej pierzei Placu Wolności, możliwość lokalizacji pawilonów handlowych na placu oraz rozbudowę budynku Domu Kultury o dwa skrzydła, w tym jedno w miejscu sąsiedniego kwartału zabudowy.

¹⁴ Koncepcja zagospodarowania centrum Nowogardu. Etap 2. Warianty 1,2 i 3. Oprac. autora

Ryc. 17. Koncepcja transformacji centrum Nowogardu i obszaru wokół Placu Wolności. Warianty 1 (na górze), 2 (po lewej u dołu) oraz 3 (po prawej u dołu). Źródło: oprac. autora

W wariant 2. przyjęto rozwiązanie naziemnej komunikacji poprowadzonej po zewnętrznym obrysie prostokątnej przestrzeni placu, na zapleczu nowoprojektowanego obiektu usługowo-mieszkalnego. W wariant 2. przyjęto również rozbudowę budynku Domu Kultury, ale o 1 skrzydło flankujące projektowane „miejsce sztuki” oraz zaproponowano rewitalizację kwartału zabudowy za Domem Kultury. Wariant 3. zakłada również naziemną ul. 700-lecia w nieco zmienionym, jednak zbliżonym do obecnego, niezwykle niekorzystnego przebiegu przez plac. Odcinek ulicy na Placu Wolności przesunięto w stronę wschodnią i zmieniono geometrię jej przebiegu na zgodną ze strukturą urbanistyczną miasta. W zakresie struktury urbanistycznej i zabudowy pozostaje taki sam jak wariant 2.

Ryc. 18. Szczegółowa koncepcja zagospodarowania terenu tzw. „zielonego” bieguna miasta z wizualizacjami poszczególnych przestrzeni wchodzących w skład głównej osi kompozycyjnej proponowanego układu urbanistycznego. Źródło: oprac. autora.

PODSUMOWANIE

Niniejszy artykuł, zawierający opracowaną w 2010 roku (wraz z zespołem projektowym) propozycję przekształceń urbanistycznych lokalnego, 18-tysięcznego miasta Nowogard jest odpowiedzią na dużo szersze zagadnienie stanu przestrzeni urbanistycznej małych

miast. Miast, które utraciły swoje lokalne cechy, klimat na skutek działań wojennych lub / oraz przez proces postępującej degradacji spowodowanej decyzjami planistycznymi stawiającymi wartości urbanistyczne na samym końcu potrzeb i uwarunkowań zrównoważonego rozwoju. Tak sformułowany proces, prowadzi do bardzo głębokiej degradacji centrów małych miast i na skutek jego długotrwałego charakteru wydaje się niezmiernie trudnym do rozwiązania. Wspominane przez znakomitego autora opracowań dotyczących tożsamości i sensu miejsca w przestrzeni urbanistycznej – Kevina Lyncha – potrzeby poszukiwania czytelności, znaczeń i ducha miejsca są niezwykle ważne w próbach ratowania małych miast. W tak lokalnych uwarunkowaniach, niewielkich rozmiarach przestrzennych, wszystko wydaje się być znajome i zapamiętywane, zatem odczyt lokalnego potencjału, wzmacnianie go jest jedną z dróg transformacji. Na innym biegunie byłaby kompletna rewolucja przestrzenna centrów małych miast, lecz ta w aspekcie wykonalności, nakładów finansowych oraz lokalnych problemów wydaje się być prawie niemożliwa. Nawet w tak daleko zdeformowanych układach przestrzennych wciąż można poszukiwać tytułowych utraconych miejsc i tworzyć przestrzenie zapraszające ponownie mieszkańców miasta do użytkowania jego centrum, kontemplacji, przywołania dawnej świetności w otoczeniu przestrzeni kształtowanej w sposób nowoczesny. Oby i te nowe znaczenia i wspomnienia pozostały w mieszkańcach tworząc zaczątki tożsamości na przyszłość.

IN SEARCH OF LOST PUBLIC SPACES IN SMALL TOWNS. POSSIBILITIES OF URBAN TRANSFORMATION OF TOWN CENTRE IN NOWOGARD

LOST PLACES

The unique character of spaces in towns, accumulation of cultural experiences, traces of past and present users – are only few attributes allowing to call them places. Kevin Lynch states, “nothing is experienced by itself, but always in relation to its surroundings...”, and every citizen has long associations with some parts of his city...”. Town centres are such spaces in fact. In small towns these are often main squares located in geometrical middle of town. Towns are “alive” systems adjusting to changeable conditions. The process of forgetting places can be influenced by different factors, it can be steady in time-span or sudden caused by single events. This process is also related to spatial layout and its legibility, because urban legibility creates understanding of place. Inversion of the process and revitalization of character of some part of town is really difficult challenge. The search for new identity can last many years, and sometimes on occasion of different factors, it is barely impossible process.

Nowogard is a small town significantly destroyed by the II World War and lost its “places” suddenly, losing particularly entire urban core. Historical urban layout of fortified town located on headland practically disappeared. Its climate and legible urban structure was lost as well. Additionally, after war, Nowogard suffered from long period of ruthless planning decisions gradually turning historically originated rectangular town grid into chaotic layout of low-quality large panel housing.

HISTORICAL OVERVIEW AND PRESENT SITUATION

Nowogard is located in West-Pomeranian province of Poland, 60 km north-west of Szczecin and 55 km south of Baltic Sea. The origins of Nowogard is fortified town located on headland at Nowogardzkie lake. The town was mentioned for the first time in year 1268. In the beginning of 14th century, construction of fortifications has started and gave to the town shape of oval. The middle part was rectangular market with brick town hall. Extensive development of Nowogard took place in second half of 19th century. In 1883,

first train had departure from town's railway station. Next years, many public buildings were constructed and new industrial plants as well. Just before outbreak of II WW Nowogard had 8.148 inhabitants. During the II WW town's centre was completely demolished.

In urban aspect, Nowogard lost its rectangular urban grid with central market. Linear and punctual scheme of developed housing has deformed historical structure. Main square has been cut through by communication artery dividing the town in two parts.

PREMISES AND IDEA OF PROJECT

Present extent of deterioration of town's centre makes impossible to think about reverting to historical scale of buildings. Investment conditions, deep-rooted mistakes in ownership structure and scale of financial cost create together a miserable picture of chances for transformation in Nowogard. Paradoxically, it seems that only another drama of "total destruction" of completely urban "devastated" town could be a chance for restoring old scale and character.

According to presented picture of the town, the main premise for urban concept was local will to create long-term strategy for transformation using existing, but weak, potential to invite again the inhabitants to use centre of Nowogard. Revitalization understood as chance for small towns together with rising production of cultural commons, can give to the town impulse for new identity. Its environmental conditions and cultural aspirations lead to urban concept of new urban-landscape pole in the town. The urban idea was to restore, in possible extent, original spatial layout and rectangular legible grid. Then to introduce new "green" pole in town's centre with premises of strengthening recreation and cultural potential of Nowogard, using natural landscape conditions, making more legible functional layout of the towns and finally restoring central square as a place of meetings, cultural events and important moments. Natural and landscape conditions were particularly taken into consideration because these are real assets of Nowogard. Additionally the concept was to extend cultural offer of the town (mainly based on movie branch) by so-called place of art.

URBAN AND ARCHITECTURAL ASSUMPTIONS

The urban concept is based on the following assumptions for urban structure of the town.

Firstly it is about increasing legibility of urban structure using original historical layout of Nowogard. Rectangular grid is strengthened by new pedestrian passages and mixed-use streets in place of lost historical ones. Proportions of historical quarters in town's urban grid are strengthened as well.

Secondly, introduction of new legible system of pedestrian routes around the town, in course of original historical oval fortifications. Particularly revitalization and restoring very attractive in sense of landscape and natural condition eastern part of the town with characteristic rushes – by creating scenario of new functions along scenic recreational ecological terraces.

Finally, last but not least, increasing legibility of housing quarters in urban grid with particular emphasis on area around main square. Introduction of new buildings supports clear urban rectangular layout with original proportions of quarters. Also the main church quarter is exposed and clearly defined by new buildings. Additionally, the main square area is enclosed by new buildings to restore original proportions of square. New, multimedia fountain is located in place of old monument in the middle of the square.

CONCLUSION

The article including proposal of urban concept for transformation of 18.000 inhabitants Nowogard refers to much wider problem of urban space in small towns. Town, which lost

its local and unique features because of war damages or gradual deterioration by planning decisions setting urban quality at the end of needs and conditions for sustainable development. Such formulated process leads to deep deterioration of small town centres and seems to be very difficult to face because of its long-term character. Mentioned by great author of book on identity and sense of the place in urban space – Kevin Lynch – needs for legibility, meanings and spirit of the place are extremely important in attempts of revitalization of small towns. In such limited spatial size, everything seems to be familiar and recognizable, so understanding of local potential, strengthening it is one of ways for transformation. The is a revolutionary approach, on the opposite side, but in aspect of feasibility, financial cost and local problems – practically impossible. Even in so deteriorated spatial layouts of towns we can still look for the title lost places and create places inviting inhabitants to use its centre, contemplate, recall past in surrounding of space created in contemporary way. May these meanings and remembrances stay inside inhabitants grafting new identity for future.

BIBLIOGRAFIA

- [1] **Adamczak A., Kucharski B.**, *Okolice Szczecina*, Warszawa 2000
- [2] **Czarnecki B.**, *Plac rynkowy współczesnego miasta w Polsce: na przykładzie białostoczczyzny*, Białystok 2003
- [3] **Drewniak T., Szuba B., Smolka-Drewniak E., Bracichowicz I., Korpała M., Dudała J.**, *Przestrzeń miejska: znaczenie, konteksty, interpretacje*, Nysa 2007
- [4] **Hannerz U.**, *Odkrywanie miasta: antropologia obszarów miejskich*, Kraków 2006
- [5] **Kowicki M.**, *Współczesna agora: wybrane problemy kształtowania ośrodków usługowych dla małych społeczności lokalnych*, Kraków 2004
- [6] **Krzysztofek K.**, *Tendencje zmian w przestrzeni późnonowoczesnego miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, Warszawa 2005
- [7] **Lynch K.**, *Image of the city*, MIT Press, Massachusetts 1960
- [8] **Lynch K.**, *City sense and City Design: Writings and Project of Kevin Lynch*, MIT Press, Cambridge MA and London 1990
- [9] **Salmanowicz S (red.)**, *Historia Pomorza*, t. 1-4, praca zbiorowa, Poznań 1984-2000

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- [1] www.nowogard.pl
- [2] www.wikipedia.org
- [3] www.nowogard.max-net.pl

O AUTORZE

dr inż. arch. Adam Zwoliński, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego (IAiPP), azwolinski@ps.pl, ZUT, architekt, adiunkt Zakładu Urbanistyki, Planowania Regionalnego i Zarządzania IAiPP w Szczecinie (2008). Dziedzina: urbanistyka. Podyplomowe studia na kierunku Urban Housing Management w Rotterdamie/Lund (2003). Członek Komisji PAN, ZPOiA, TUP oraz Zarządu szczecińskiego oddziału SARP.

AUTHOR'S NOTE

dr inż. arch. Adam Zwoliński, Institute of Architecture and Spatial Planning (IAiPP), azwolinski@ps.pl, ZUT, architect, lecturer in ZUPRiZ at IAiPP in Szczecin (since 2008). Field: Urban Design. Post-graduate studies on Urban Housing Management in Rotterdam and Lund (2003). Member of PAN, ZPOiA, TUP and the Board of SARP in Szczecin.